

Tamara Buch
Warszawa

Z BADAŃ ONOMASTYCZNYCH W PÓLNOCNEJ SEJNEŃSZCZYŹNIE

1. Litewska nazwa jez. Gaładuś

Jeziro to jest nazywane przez miejscową ludność litewską *Gal'adusis* (1)¹. Mieszkańcy wsi oddalonych od jeziora akcentują czasem *Galadusis* (2). Forma *Galadusj̄s* (3), podana w wykazie nazw wodnych z r. 1963², nie jest używana przez Litwinów, zamieszkałych na obszarze Polski.

Ludziom starszym znana jest dawna nazwa jeziora, mianowicie *Dusià* (2). Ta nazwa jest poświadczona w dokumentach XVI w.³ oraz w nazwach następujących: a) wieś *Dusn'yča* (1), pol. *Dusznica*, na wschodnim brzegu jeziora, która otrzymała swą nazwę od rzeczki wypływającej z jez. Gaładuś do jez. Hołny, lit. *Ālnas*. Rzeczka ta obecnie jest nazywana przez Litwinów powszechnie *Lončanka* (1), stara jej nazwa w formie *Dus'alis* (2), pol. *Dusiejcis Mniejszy* i *Dusiejcis Większy*, które sąsiadują z jez. Gaładuś (pierwsze od południa, drugie od wschodu).

Zamiana nazwy *Dusià* przez *Gal'adusis* tłumaczy się prawdopodobnie potrzebą odróżnienia jez. Gaładuś od jez. *Đuś*, lit. *Dusià* (2), odległego o ok. 25 km. w kierunku północno-wschodnim. Potrzeba ta musiała być szczególnie aktualna dla podróżujących drogą, wiodącą od m. Łódzkieje, lit. *Lazdijai* około północnego krańca jeziora Gaładuś na zachód. M. Łódzkieje leży mianowicie na pół drogi między jez. Gaładuś a *Đuś*. Właśnie na północnym krańcu jez. Gaładuś istniała ok. r. 1780 karczma o nazwie identycznej w swym brzmieniu polskim z obecną nazwą jeziora⁴.

¹ Nazwy litewskie Sejneńszczyzny podaję w pisowni zwykłej uwzględniając jednak najważniejsze cechy gwarowe: 1. *c, dz* zamiast lit. liter. *č, dž*, itd. + (*v*) + samogłoski typu *i*, 2. twardość *l* przed lit. liter. *e, é, ei*, 3. twardość *c, dz, ě, s, ž, r*, 4. *a < e, ai < ei* w nagłosie, po *s, l* i podanych w punkcie poprzednim stwardniałych spółgłoskach oraz niektóre inne cechy gwary.

W gwarze większości wsi litewskich pow. Sejny nie jest odróżniana intonacja długich monofontogów, z tego powodu zaznaczam, gdy znajdują się one pod przyciskiem, nie ich intonacji ale tylko miejsce przycisku. Zachowane odróżnienia intonacji dyftongów oraz połączeń dyftongicznych zaznaczam sposobem zwykłym, tak też czynię w stosunku do półprzyciskowych samogłosek krótkich.

Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas, Vilnius, 1963, s. 42.

² J. Wiśniewski, Dzieje osadnictwa w powiecie sejneńskim od XV do XIX wieku, w pracy zbiorowej Materiały do dziejów ziemi sejneńskiej, red. J. Antoniewicz, Białystok, 1963, s. 58.

³ Ibid., mapa przy s. 176.

Można przypuścić, że nazwa tej karczmy została przeniesiona na jezioro. Późne powstanie nazwy *Galaduš* jest powodem zachowania *a* w polskiej formie nazwy.

Wykorzystanie wyrazu *gālas* (4) w nazwach obiektów położonych na krańcu jest pospolite, por. z obszaru Sejneńszczyzny nazwy łąk *Galīnē* (2) (wieś Szoltany, lit. Šalt'ėnai, i wieś Wojtokiemie, lit. Vaitakiemis), *Galucinē* (2) (wieś Kompocie, lit. Kamp'uocai), nazwę pagórka *Galai* (4) (wieś Widugiery, lit. Vidūgirai), nazwę wsi *Galiniai* (2), pol. *Galińce*, na północnym krańcu jez. *Galaduš*.

Warto podkreślić, że nazwa *Dusià* łączy północną Sejneńszczyznę z całą wschodnią Litwą, gdzie skoncentrowane są nazwy wodne z pierwiastkiem *dus-*, por. rzeka *Dūsupis* (1) albo *Dusupj̄s* (3) w rej. Poniewież, lit. Panevėžys, *Dusmen'ėliū* eż. w rej. Troki, lit. Trākai, rzeka *Dusmenà* (3) i jez. *Dusėlė* (2) w rej. Olity, lit. Alytus, jez. *Dusynas* (1) w rej. Onikszty, lit. Anykščiai, rzeka *Dusyna* w rej. Uciany, lit. Utena, rzeka *Dusà* w rej. Poswole, lit. Pasvalys, rzeka *Dusetà* (3) i jez. *Dūsetas* (3) w rej. Jeziorosy, lit. Zarasai⁹. Ten zakres jest zgodny z zasięgiem dialektów wschodnich, do których należy też dzūkska gwara, używana przez ludność litewską północnej Sejneńszczyzny.

2. Litewskie nazwy jezior Dusiejcis Większy Dusiejcis Mniejszy

Litewskie nazwy tych dwu już wspomnianych wyżej małych jezior, sąsiadujących z jez. *Galaduš*, brzmią *Dus'alis* (2) dla większego i *Dusáicis* (1) dla mniejszego. To ostatnie jezioro bywa też nazywane – zwłaszcza przez ludzi młodych *Dusalūkas* (2). Mamy więc w tym wypadku do czynienia z użyciem sufiksów deminutywnych do utworzenia nazw mniejszych obiektów od nazwy sąsiedniego większego obiektu tego samego rodzaju: *Dusià*: *Dus'alis*, *Dusáicis*. Taki sposób tworzenia nazw jest zjawiskiem pospolitym; na Sejneńszczyźnie występują na przykład nazwy jezior *J'uodas*: *Juod'elis* (2), *Kl'evas*: *Kleváicis* (1), łąk *Degsnė* (4): *Degsnáitė* (1) (wieś Klejwy, lit. Klevai), tonie *Bl'iekas* (4): *Blik'elis* (2) (jez. *Galaduš*) itd. Warto natomiast zwrócić uwagę na wybór sufiksów deminutywnych w nazwach litewskich jezior Dusiejcis Większy i Dusiejcis Mniejszy.

Otóż pierwotnie nazwy te miały prawdopodobnie jednakowy sufix deminutywny *-aicis*, czemu świadectwo dają polskie formy nazw. Sufiks ten, zarówno jak sufiksy *-elis*, *-ėlis*, które wykorzystano później dla dyferencjacji nazw jezior, jest obficie poświadczony w nazewnictwie terenowym i wodnym północnej Sejneńszczyzny, por. oprócz podanych wyżej nazw nazwy pogórków *Bakan'ėlis* (1) (wieś Klejwy, lit. Klevai), łąk *Baláitės* (1) (wieś Radziucie, lit. Radz'ūcai), *Ažar'ėlis* (1) (wieś Puńsk, lit. Pūncko km) itd. W mowie żywej jednak sufiksy deminutywne *-aicis* i *-elis*, *-ėlis* są obecnie rzadkie, zwłaszcza pierwszy z nich; drugi jest używany czasem w znaczeniu hipokorystycznym, głównie przez ludzi młodych, będących pod wpływem języka literackiego. Panuje obecnie w gwarze tak w appellatiwach jak w nazwach własnych sufiksy *-ukas*, który w wyrazach kończących się na *k. g* regularnie jest zastępowany przez sufix *-ucis*. Sufiksy te mają znaczenie deminutywne w odróżnieniu od sufiksu *-ulis*, używanego w gwarze zazwyczaj w znaczeniu hipokorystycznym⁶. Sufiksy

Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas, s. 37.

⁶ Por. autorka, *Onomastica*, IX, 1–2, s. 314.

-ukas i -ucis w odróżnieniu od sufiksu -ulis często występują w nazewnictwie terenowym. por. nazwy łąk *Buktùkė* (2) (wieś Dusznica, lit. Dūsnyčia), *Kamšùkė* (2) (wieś Oszkinie, lit. Oškiniai), *Ilgùtė* (2) (wieś Wojczuliszki, lit. Vaičiuliškė) itd.

Uwzględniając zamianę nazwy *Dusià* przez *Gal'adusis* oraz podane fakty dotyczące sufiksów deminutywnych, nowa nazwa *Dusalùkas* przedstawia się jako próba odnowienia stosunku, który istniał między nazwami *Dusià* *Dusàicis*, *Dus'alis*, a został zatarty przez zmianę nazwy dużego jeziora. Przez wprowadzenie nazwy *Dusalùkas* ten sam stosunek ustala się między nazwami dwóch małych jezior (*Dus'alis* *Dusalùkas*).

3. Litewska nazwa jez. Boksze

Nazwa tego jeziora stanowi analogię do nazwy *Gal'adusis* w tym sensie, że również chodzi o przeniesienie nazwy miejscowej na jezioro.

Otóż dawna nazwa tego jeziora brzmiała *Sejwy Czarne* i różniła się tylko przymiotnikiem od nazwy sąsiedniego jeziora *Sejwy Białe*. Obie te nazwy są zaświadczone w dokumentach XVI w., w okresie, gdy istniał już dwór Sejwy na brzegu jeziora Sejwy Białe, natomiast jeszcze nie było wsi Boksze na brzegu jeziora Sejwy Czarne⁷. Wówczas litewskie nazwy tych jezior przypuszczalnie brzmiały *J'uodas Sàivis* (1) i *Bàltas Sàivis* (1) obok *J'uodas* i *Bàltas Sàivų 'ažaras*, w skrócie – *J'uodas* i *Bàltas* (przymiotniki mogły ewentualnie być używane w odmianie złożonej, p. niżej). Te ostatnie formy są jeszcze znane starszemu pokoleniu miejscowej ludności. Nazwa *J'uodas* jest zachowana w nazwie sąsiedniego małego jeziora *Juod'elis* (2).

Po powstaniu wsi *Boksze*, lit. *Bokšai* (4), której nazwa pochodzi od nazwiska rodu osoczników *Bokszewiczów*⁸ o prawdopodobnej litewskiej formie identycznej z nazwą wsi, nazwa wsi zostaje przeniesiona na jezioro, wchodzi więc w użycie nazwa *Bokšų 'ažaras*. Jez. Sejwy Białe wówczas zaczyna być nazywane po prostu Sejwy, lit. *Sàivis* (1) albo *Sàivų 'ažaras*.

Wówczas żywotność typu: nazwa miejscowa w pluralis: nazwa jeziora w singularis albo w gen. pl. + *ėžeras*, np. *Sàivai Sàivis* albo *Sàivų 'ažaras*, *Klevai Kl'evas* albo *Klevų 'ažaras*, powoduje powstanie nazwy jeziora *Bokšųs* (4), która obecnie jest w użyciu obok *Bokšų 'ažaras*.

W tym wypadku dorobiona została nazwa jeziora w sing. do nazwy wsi w plur., w innym wypadku, natomiast, w sąsiedztwie, – nazwa wsi w plur. do istniejącej nazwy jeziora w sing.; odnosi się to do wsi *Kamp'uocai* (2), pol. *Kompocie*,: jez. *Kamp'uocis* (2) pol. *Kompocie*, albo *Kamp'uocų 'ažaras*. Istnienie wsi *Kompocie* tak samo jak wsi *Boksze* nie jest jeszcze poświadczony w XVI w. Nazwa jeziora, umotywowana przez jego kształt, w tym czasie z pewnością już istniała, por. też nazwę sąsiedniego z jeziorem *Kamp'uocis* jeziora *Ak'uocis* (2), która nie posłużyła jako podstawa do utworzenia nazwy wsi.

⁷ J. Wiśniewski, op. cit., mapa przy s. 80.

⁸ Ibid., s. 41.

4. Z nazewnictwa terenowego

a) W nazewnictwie terenowym północnej Sejneńszczyzny spotyka się wyraz *lankà*, por. nazwy łąk *Lankà* (wsi Dzidzule, lit. Dzidzūliai i Przystawańce, lit. Pristav'onys), *Lañkos* (wieś Burbiszki, lit. Būrbīškiai), *Lank'elė* (2) (wsi Trakiszki, lit. Trākiškė i Wojtokiemie, lit. Vaitakiemis), *Rūdzalankė* (1) (wieś Radziucie, lit. Radz'ūcai). W gwarze obecnie wyraz ten jest zupełnie zapomniany. Jego miejsce zajął wyraz *balà* (2), tak że na pytanie o nazwę łąki można otrzymać odpowiedź takiego rodzaju: *Toj balà vadinasi Lankà*. Sytuacja ta objaśnia się charakterem terenu: jest on falisty, na pagórkach są pola, natomiast pastwiska i łąki mieszczą się w niskich, często bardzo mokrych dolinach.

W związku z przesunięciem znaczenia wyrazu *balà* w okolicach jez. Gaładu na jego miejsce w dawnym znaczeniu wszedł wyraz *b'ognas* (2), nie używany na pozostałym obszarze północnej Sejneńszczyzny. Warto podkreślić, że na całym tym obszarze wyraz *p'ieva* (1) występuje tylko w znaczeniu trawy, por. *añ b'alos p'ieva áuga* (wieś Krejwiany, lit. Kraiv'ėnai), albo w znaczeniu łąki kulturowanej. Użycie wyrazu *p'ieva* w znaczeniu trawa, zgodne z grec. πο(ι)οα⁹, nie wydaje się być w języku litewskim szerzej znane.

b) Złożona odmiana przymiotników wyszła zupełnie z użycia na północnej Sejneńszczyźnie. Zachowują się jednak formy tej odmiany w nazewnictwie terenowym. Wydają się warte zasygnalizowania następujące nazwy łąk, o formach odmiany złożonej częściowo nie notowanych przez Z. Zinkevičiusa¹⁰: *Dub'iojoj*, *Graž'ojos*, *Jlg'oja*, *Dzidz'ieja* (wieś Burbiszki, lit. Būrbīškiai), *Dzidz'tej* albo *Dzidz'tejà* (wieś Radziucie, lit. Radz'ūcai), *Graž'osia* (wieś Jenorajście, lit. J'onaraiscis), *Gil'iojoj* (wieś Szoltany, lit. Šalt'ėnai). Bliższego zbadania wymaga nazwa łąki *Žyd'ėja* (wieś Radiucie, lit. Radz'ūcai).

c) Sufiks *-išk-* występuje w północnej Sejneńszczyźnie w nazewnictwie terenowym z reguły z końcówką *-ė*, rzadko pl. *-ės*, por. nazwy łąk *Bāndeliškė* (1), *Liep'uoniškė* (1), *Žekiškė* (2) (wieś Radziucie, lit. Radz'ūcai), *Buož'ališkė* (1) (wieś Dusznica, lit. Dusr'n'yča), *Gūnkliškė* (1) (wieś Krejwiany, lit. Kraiv'ėnai), *Jonkiškė* (2), *Petriškės* (2), *Marm'ališkė* (1) (wieś Widugiery, lit. Vidūgirai), *Pel'ališkė* (1) (wieś Pelele, lit. Pel'aliai), *Šaišariškė* (1) (wieś Trakiszki, lit. Trākiškė), *Belėniškė* (2), *Kauk'eliškė* (1)¹¹, *Vaškiškė* (2) (wieś Burbiszki, lit. Būrbīškiai), nazwy młodych lasów *Ližiškė* (wieś Wojtokiemie, lit. Vaitakiemis), *Kaz'ulkiškė* (1) (wieś Trakiszki, lit. Trākiškė), nazwę części wsi Wojtokiemie *Sodziškė* (2) itd. Tak samo nazwy z sufiksem *-ušk-*, por. nazwy łąk *B'agduškė* (1) (wieś Burbiszki, lit. Būrbīškiai), *N'orkuškė* (wieś Radiucie, lit. Radz'ūcai), *Str'acuškė* (wieś Dusznica, lit. Dusr'n'yča) itd. Wyłączne użycie form sufiksów *-išk-*, *-ušk-* z końcówką *-ė(s)* należy rozpatrywać jako regionalną cechę północnej Sejneńszczyzny. Ta forma sufiksu *-išk-*, na ogół, wydaje się być rzadsza niż forma kończąca się na *-iai* albo *-is*¹².

⁹ Por. E. Fraenkel, *Litauisches etymologisches Wörterbuch*. I, Heidelberg. 1962, s. 588.

¹⁰ Z. Zinkevičius, *Lietuvių kalbos įvardžiutinių būdvardžių istorijos bruožai*, Vilnius, 1957, s. 107 i d.

¹¹ Godne uwagi jest, że we wsi Burbiszki, lit. Būrbīškiai, istnieje nazwa pagórka *K'ūkakalnis* z wokalizmem *ū* w rdzeniu pierwszego wyrazu, nie poświadczonym w appellatiwach.

¹² Por. materiały, przedstawione przez J. Safarewicza, *Onomastica*, II, s. 15 i d.

W zgodzie z nazwami terenowymi są też w większości nazwy miejscowe tego terenu, por. nazwy wsi i przysiółków *Šipliškė* (1) albo *Cipliškės* (1), *Dzieveciškė* (2), *J'oniškė* (1), *Juod'eliškė* (1), *Krac'ūniškė* (1), *Morkiškė* (2), *R'adzuškė* (1), *Šaipiškė* (2), *Taurūciškė* (1), *Ž'abariškės* (1).

Niektóre nazwy miejscowe wykazują oboczne formy na *-ė(s)* i na *-iai*, por. *Gav'ieniškė* (1) *Gav'ieniškiai* (1), *Skárkiškė* (1) : *Skárkiškiai* (1), *Švenciškės* (2) *Švenciškiai* (2), *Trākiškė* (1) : *Trākiškiai* (1), *Vaičiūliškė* (1) *Vaičiūliškiai* (1). Wylężność form na *-iai* jest tylko cechą nazw *Būrbiškiai* (1) i *Pagav'ieniškiai* (1), wylężność formy na *-is* — tylko nazwy *Trumpališkis* (2)¹³.

Formy na *-iškiai* w pewnych wypadkach niewątpliwie powstają pod wpływem polskich form pluralnych na *-iszki*. Do nich należą napewno formy *Trākiškiai* i *Vaičiūliškiai*, które są używane wyłącznie przez ludzi dwujęzycznych, gdyż ludzie starsi, jednojęzyczni używają tylko formy nazw na *-iškė**.

---

¹³ Pełny spis litewskich nazw miejscowych północnej Sejneńszczyzny przedstawiłam Onomastica, VII, 1–2, s. 221 i d. W artykule tym jest błąd następujący: nazwa miasta Suwałki używana przez ludzi starszych w postaci *Suv'olkai* jest akcentowana według paradygmatu drugiego, a nie według paradygmatu pierwszego, jak podano. Natomiast używana najczęściej postać *Suvālkai* jest rzeczywiście akcentowana według paradygmatu pierwszego.

* Po oddaniu mego artykułu do druku ukazał się artykuł K. O. Falka „Ze studiów nad nazwami jezior suwalskich: Okmin i Okminek oraz inne dublety hydronimiczne“, Szwedzka Ekspedycja Jaćwieska, Seria B, I, Lund, s. 26 i d., gdzie autor wspomina też litewskie nazwy jezior Galaduś i Dusiejcis Większy i Dusiejcis Mniejszy. Uwagi dotyczące tych nazw są niezupełnie ściśle: rodowici Litwini nie uważają nazwę gwar. *Dusāicis* za zniekształconą, co też trudno było by oczekiwać, ponieważ sufiks gwar. *-aicis* zaświadczony jest pewnej ilości nazw gwarowych, p. wyżej. — Zaznaczę też, że przy transpozycji gwarowej nazwy *Dus'alis* na język literacki należało by wziąć pod uwagę gwarowe przejście *se < sa* i ustalić formę literacką *Dusēlis*, podaną w Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas, Vilnius 1963, s. 220. Deminutywne znaczenie sufiksu w tej nazwie jest niewątpliwie, a sufiks *-alas* posiada je tylko w gwarach żmudzkich, por. P. Skardžius, Lietuvių kalbos žodžių daryba, Vilnius, 1941, s. 220, 175.